

НАРОДНА АРХІТЕКТУРА С. ЛЕВКІВЦІ (Тульчинський район Вінницької області)

Тетяна Баландюк

З розповідей жителів відомо, що назва села походить від імені чоловіка Левка, який першим поставив хату у цьому місці. З тих пір кількість хат у селі зростала з кожним роком. Якщо у 1893 р. у селі Левківці (на той час Брацлавського повіту Шпиківської волості) було 265 дворів, то уже наприкінці XX ст. нараховувалося 6 сотень дворів. Були в селі і свої майстри – будівельники, до яких звертались мешканці, коли хотіли звести нову хату. При будівництві користувалися знаннями, одержаними від старшого покоління, а також новою інформацією, яка з'являлася у процесі розвитку науки і техніки у XX ст. Небагато залишилось сьогодні старих хат у тому вигляді, якими вони були багато років тому. Винен у цьому не лише час. Люди, прагнучи модернізувати житло, переоблаштували своє помешкання, змінювали зовнішній вигляд (рис. 1) та внутрішнє планування хат: змінювали кількість вікон (замість 4 вікон на чільній стороні хати робили 2 великих), розбирали печі, робили їх меншими. Після пожежі, що виникла в Левківцях у 20-х роках минулого століття, під час якої згоріло підряд багато хат на одній вулиці, покривати дахи солом'яними стали менше. Люди для своєї безпеки і довговічності покрівлі почали більше використовувати бляху. Проте навіть у другій половині XX ст. зустрічалися солом'яні дахи.

Рис.1. Хата першої половини XX ст.

Хати у селі Левківці були дерев'яно-валькованими, тобто стіни у них виведені з вальків, які клалися горизонтально. Процес виготовлення вальків був таким: на краю городу розкопували яму – "заміс", яка мала вигляд кола. Глибина її сягала 40-50 см, а діаметр – близько 2 метрів. Землю добре розпушували, додавали глину, полову та воду. Потім жінки все це добре вимішували босими ногами. Якщо у господарстві був кінь, то він, ходячи по колу, усе вимішував сам. Потім жінки ставали на коліна навколо замісу і робили вальки. Для цього вони кидали на солом'яну суміш із замісу і завертали все це у вальки, які потім складали на ноші та підносили до будови чоловікам.

Знизу викладався підмурок з каміння, над ним прокладали ізоляцію, а потім, чергуючи, клали два шари вальків і дерев'яний дил. Стовпи закопували у землю. На кутах хати розміщували найгрубіші стовпи – наріжні. Називалися ці стовпи слупами.

Підлога у хатах була земляною. У будинках багатших селян (а у другій половині XX ст. у більшості жителів села) підлога була з дерев'яних дощок. На стелі повздовж хати розміщувався сволок, на якому був вирізьблений хрест (рис. 2).

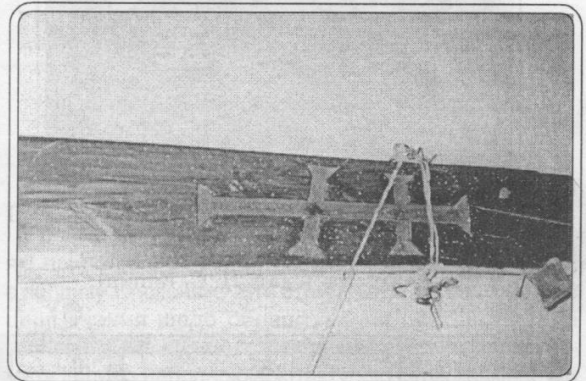

Рис.2. Сволок з різьбленим хрестом у хаті Н. А. Тригуби.

В селі, як було сказано вище, дах покривався солом'яною, а пізніше її замінили бляха, черепиця та шифер. Раніше для покриття даху виготовляли кулики з житньої соломи, які клалися гузирем вгору, а нижній ряд викладався куликами гузирем донизу. Робили це для того, щоб стріха внизу була рівною. Для того, щоб зробити гребінь на хаті, ставили невеличкий кулик, змочений в глині і роздвоювали його. На гребінку (гребінь) клали перехрещені патики. Робили це для того, щоб кулики краще трималися. Бідніші люди покривали дах солом'яною, яку натрушували на лати. Для цього теж використовували житню солом'яну.

З 50-х років при будівництві хат ґанки (відкриті, напівзакриті) замінюються верандами. Але разом з тим були у селі хати, у яких не було ні ґанків, ні веранд. Такі хати зустрічаються і досі.

Щодо планування жилого будинку, то у Левківцях був поширений такий тип, як хата + сіни + хата (рис. 3).

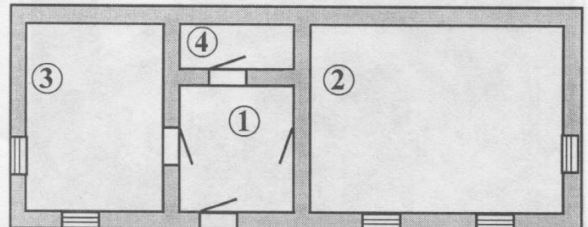

Рис. 3. План хати Н. А. Тригуби: 1 – сіни; 2 – хата з піччю; 3 – хата з грубою; 4 – кухня.

Але також зустрічалися у селі хати і такого типу: хата + хата з виходом на чільну сторону. Віддаленіша кімната називалася світлицею і була призначена для гостей. В іншій знаходився вихід на ґанок і невеличка, шириною в 1 метр, комірчина. З цього ж боку хати,

за стіною комірчини, була прибудована комора (рис. 4). Такою була хата Капиці Петра Степановича (1903-1976), збудована наприкінці XIX ст. (рис. 5).

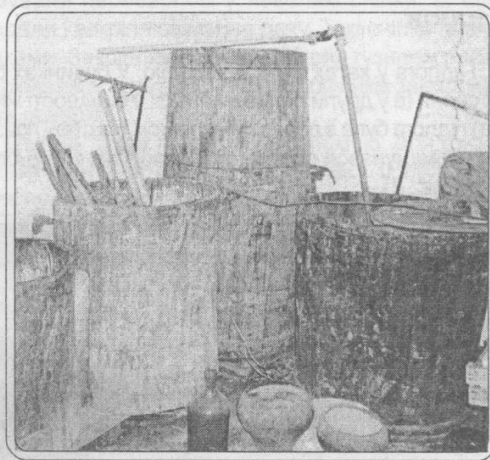

Рис.4. Комора в хаті П. С. Капиці.

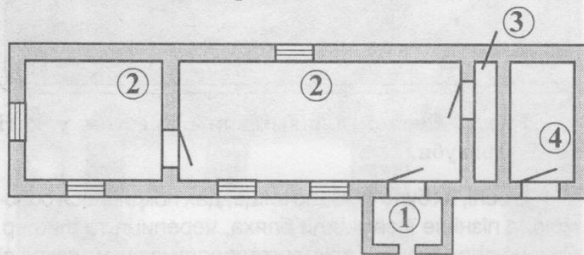

Рис.5. План хати П. С. Капиці (1 - ганок, 2 - жиле приміщення, 3 - комірчина, 4 - комора).

Піч у хатах виготовляля з цегли (рис. 6, 7). Одним із майстрів, який умів добре класти печі у Левківцях, був Коваль Андрій Михайлович (1878-1947).

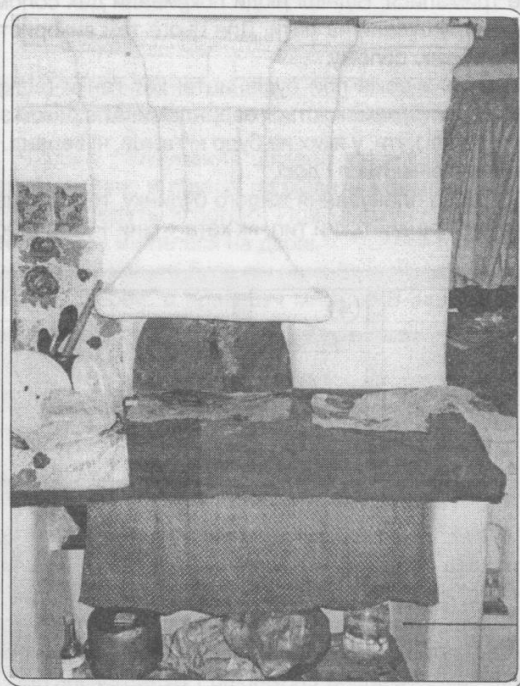

Рис.6. Піч у хаті Н. А. Тригуби.

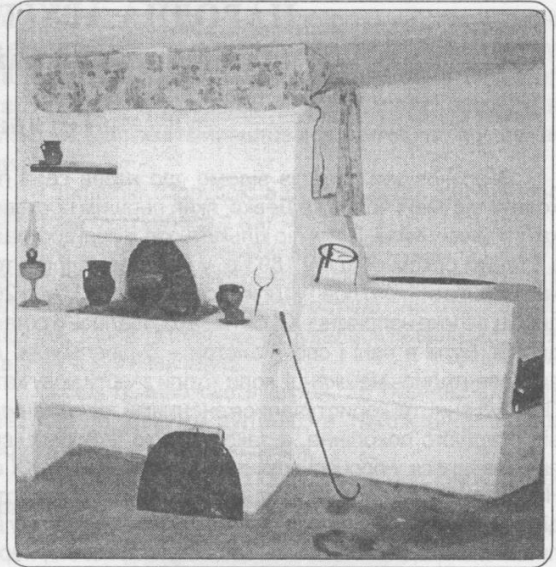

Рис. 7. Піч у хаті П. С. Капиці.

Кожна функціональна частина печі мала свою назву: "комин", "печ", "качуба", "деліжанка", "кубашок". Коли в припічку влаштовувалась груба, то тоді припічок називається деліжанкою. Інколи в деяких хатах в припічку вмуровувався казан, в якому гріли воду. Колись, за словами мешканців села, у житлах, де не було димарів, дим випускався нагору. Такі хати називались "чорними", бо опалювалися "по-чорному". У тих же житлах, де були димарі, їх будували спільно для обох хат. Вони були поставлені на поперечних стінах сіней.

Складовою частиною інтер'єру житла у селі Левківцях був традиційний набір хатніх меблів (скриня, лави, стіл, піл або ліжко) та прикраси, які виконували декоративну функцію. Кожна річ мала своє місце у хаті. Так скриня, в якій зберігався одяг, ставилась на покуті і покривалась скатертиною (нами встановлено, що скрині робив старий Герус, житель Левковець). Лави виготовлялися з дерева і могли бути зі спинкою або без неї. Стояли вони під вікнами біля чільної стіни хати. Стіл та ліжко, як і лави, були виготовлені з дерева (дуба). У деяких хатах у побуті були комоди. Піл був зроблений з дошок, що опиралися на дерев'яні стовпці, і розташовувався під глухою стіною хати. Пізніше це ж місце зайняло ліжко. Над ліжком, а колись і полом, вішали жердку, яка складалася з двох частин: один її кінець торкався глухої стіни, а інший – бокової. Над ліжком в головах прибивалась полиця, на яку клали хліб. Недалеко від того місця, де спали батьки, підвішувалась колицка, виготовлена з лози (якщо в родині була маленька дитина). Кріпилась вона до стелі між піччю та ліжком, а в деяких хатах підвішувалась до сволака.

У Левківцях побутували рядна й килими, які ткались на верстаті, що стояв у хаті біля лавки. Відоме прізвище одного з ткачів – Коваль Андрій Михайлович. Місцеві килими були прямокутної форми, мали геометричний візерунок, який розташовувався по всій довжині килима, і являв собою чергування поперечних смуг різної ширини. Кольорова гама була поліхромною. Килими були у хатах заможніших селян. Рядна, як і килими, виготовлялися з домашньої овечої вовни. Нитки для їх виготовлення фарбувалися фабричними барвниками, саме тому

рядна були яскравими і різнокольоровими. Вони були зшиті з двох пілок і прикрашені поперечними смугами різної ширини. На деяких виробках на цих смугах зображені квіти, ромби та інші геометричні фігури. Розмір ряден 250 x 150 см, 220 x 150 см, 230 x 150 см .

Особливе місце в хаті займали ікони. До традиційного набору ікон належали: ікона Божої Матері, ікона Ісуса Христа та ікона Святого Миколая. Розташовувались вони в кутку на кутковиках або ставились на цвяхи, забиті у стіну навпроти входу. Прикрашалися ікони вишитими рушниками та штучними квітами. Як розповідають жителі села, надзвичайно гарною була така прикраса, як "павук". Підвішували її до стелі перед образами і за своєю формою вона дійсно нагадувала павука. В центрі цієї прикраси була паперова квітка, а пізніше зі стружки. До квітки з-під споду прикріплювалися паперові стрічки. На вікнах стояли вазони: алое, фуксія, калачики. Традиційним для села був набір хатнього начиння (рис. 8, 9).

Рис. 8. Начиння та побутові речі з хати П. С. Капиці.

У Левківцях, як і в інших селах, існують свої традиції, пов'язані з будівництвом хат. Особливості спорудження житла залежать від багатьох чинників, в тому числі й від того, в якій природній зоні розташоване село,

Рис. 9. Начиння та побутові речі з хати П. С. Капиці.

які природні матеріали, необхідні для зведення хат, є поблизу. Споконвіку діти отримували від своїх батьків цінні знання щодо облаштування помешкань. Усі записані вище відомості дають змогу не тільки ознайомити інших з народною архітектурою села Левківці, а й зберегти і передати ці знання наступному поколінню. Адже ніщо не вічне у світі. Прийде час і зникнуть з лиця Землі і люди, і творіння їх рук. А пам'ять повинна жити.

Джерела

1. Запис автора 27. 07. 2004 р. від Коваль Ксенії Филімонівни, 1924 р. н., жительки с. Левківці.
2. Запис автора 26. 07. 2004 р. від Тригуби Надії Андріївни, 1934 р. н., жительки с. Левківці .
3. Запис автора 24. 07. 2004 р. від Придатко Ольги Олексіївни, 1950 р. н., уродженки с. Левківці, нині жительки м. Вінниці .